

Els imprecisos límits de la Segarra

Guiu Sanfeliu i Rochet

**Els imprecisos límits de la
Segarra**

**Publicacions del
Grup d'Intercanvis de Recerques
de les
Terres Lleidatanes
(en període de formació)**

1977

Foto coberta: J. M. Miró Rosinach

I. S. B. N. 400-3391-5

Dipòsit Legal: L. - 193-1977

A. G. CAMPS
Sant Eloi, 2
TÀRREGA

Presentació

Fa temps que hom observa, a través de tots els escrits que parlen de la Segarra, una manca d'unitat d'interpretació quan els escriptors, de totes les èpoques, intenten descriure els seus límits. Aquest ha estat el motiu que m'ha mogut no a fer un treball històric exhaustiu, investigant tots els detalls de la qüestió, la qual cosa supera les meves possibilitats, sinó una recopilació de dades i descripcions, algunes d'elles bastant imprecises, però que m'han ajudat a reconstruir els mapes descriptius d'aquesta comarca.

Podem observar, a través d'aquests mapes, que la Segarra no ha estat mai una unitat geogràfica compacta en el caire administratiu, exclòs el llunyà temps que fou municipi romà, ja que totes les altres divisions que s'han fet al país, d'aleshores ençà, tant religioses com civils, han clavat les seves fites en els indrets més inversemblants de la nostra comarca, fraccionant-la sense cap mena de miraments.

En el seu aspecte històric no hi ha cap mena de dubte que hi ha una unitat, ja que els pobles que formen la comarca de la Segarra palesaren la seva tradició segarrenca en l'enquesta feta, l'any 1.931, per la "Ponència d'Estudis de la Divisió Territorial de Catalunya". A través de les seves respostes hem pogut ordenar els seus límits d'una forma gairebé precisa. L'esmentada enquesta, al meu entendre, és un reflexe fidelíssim dels límits tradicionals de la Segarra. Els he utilitzat com a patró comparatiu d'aquest estudi, que arriba a un resultat força positiu: coincidència, pràcticament absoluta i lògica, entre el criteri popular i tradicional i aquest estudi més recent.

Cal dir, darrerament i altra vegada, que no dogmatitzo ni arribo a conclusions noves. Senzillament, la meua intenció és la d'exposar uns fets històrics i demostrats, deixant per al lector i altres estudiosos que es formin llur criteri.

Primera Part

EL TOPONÍMIC SEGARRA

La primera vegada que trobem escrit el toponímic “Segarra”, en la seva versió “Sigarra”, és en una de les làpides romanes localitzades a Prats de Rei; tot i que aquestes estiguin escrites en llatí, hom suposa que el nom és d'origen pre-romà. Si consultem un diccionari de la llengua llatina veurem que ni aquesta paraula, ni la seva radical, existeixen en la forma actual ni en les seves variants “Sagarra” i “Sigarra”.

Alguns historiadors i filòlegs creuen trobar en aquest mot unes reminiscències basques o ibèrico-basques, ja que consideren la paraula èuskera “sagar” (poma) l'arrel del toponímic que dona nom a la nostra comarca.

Entre aquests Mn. Joan Segura i Valls, que en la seva “Història de Sta. Coloma de Queralt”, diu corroborant l'opinió de Sanpere i Miquel: SEGARRA.- “Sagar” vol dir poma; “Sagardi”, pomeral; “Sagarreri”, país de les pomes.

Avui, voler identificar el nom de la nostra comarca amb el país productor de pomes, sembla una mica ingenu, però no mancat de base, ja que, a més de que el seu nom ho indica, aquest arbre fruiter no és del tot desconegut dintre de la zona que aquesta comprèn.

Cal tenir en compte que aquest nom li fou donat fa més de dos mil anys, i en aquest llarg període de temps són moltes les coses que el poden haver desvirtuat, inclús canvis climatològics desfavorables a la producció d'aquesta fruita a nivell més o menys intensiu, ja que, per haver-li arribat a donar nom, la seva producció havia de ser una mica considerable.

Segons el Sr. Manuel F. Escalante, professor agregat de la Universitat Autònoma de Barcelona,¹ l'ús d'aquest nom no és exclusiu

---

1. Article publicat al *Diario de Lérida* (20-9-76).

de la nostra comarca, ja que a part de les poblacions que porten la radical “Sagar” o “Segar” acompanyada de diferents sufixos, en trobem alguns que l’usen en una grafia igual a la nostra. Els pobles en què llur toponímic comença amb aquesta radical, els trobem escampats per València, Aragó i el país Basc, o sigui la zona llewantina i la vall de l’antic riu Iber, que és el país que els romans coneixien per Ibèria.

PERMANÈNCIA DE LA RADICAL “SAGAR” O “SEGAR”

Relació dels pobles que usen la radical “Sagar” o “Segar”, segons el citat professor:

SAGAR-ta	a prop de Durango (Biscaia)
SAGAR-ribay	Alava
SAGAR-minaga	Guipúscoa
SAGAR-illo	Osca
SAGAR-dieta	Guipúscoa
SAGAR-rurieta	Guipúscoa
SAGAR-raaga	Guipúscoa i Biscaia
SAGAR-rali	Osca, partit judicial de Jaca
SAGAR-a alta	} Osca (no especifica si són pobles o punts geogràfics)
SAGAR-a baixa	
SEGAR-t d’Albalat	a prop de Sagunt
Albalat de SEGAR-t	

LA SEGARRA I ELS SEUS LÍMITS

El límit sud-occidental de la Lacetània ens és conegut gràcies a un fet històric, que alguns historiadors no consideren prou verídic: el camí d’Anníbal a través de les terres del Segre i el pas dels Pirineus per la Cerdanya, l’any 218 a. J.C. (Per aquestes dades els romans encara no havien colonitzat el nostre país). Qui primer en parla és l’historiador grec Polibi, però entre les diferents tribus que s’oposen al pas d’Anníbal no hi consta la dels lacetans.² Titus Livi, en la seva versió dels mateixos fets escrita uns anys després, sí que els anomena.³ Però cal tenir present que Polibi nasqué l’any 206 a. J.C. —12 anys després d’aquesta epopeia—; en canvi, Titus Livi nasqué l’any 59 a. J.C. —159 anys després del mateix fet—. Alguns autors (P. Bosch i A. Schulten, entre altres) han reconstruït aquest itinerari, que, després de travessar el territori lacetà per Vinaixa, seguia fins

2. POLIBI. *Història*. Llibre III, cap XXXV. (Barcelona, 1930).

3. F. LARA PEINADO. *Lérida romana*. Pàg. 14. (Lleida, 1973).

a les Borges Blanques, ja en zona ilergeta, i, entre els límits d'aquests i els lacetans, es dirigia cap al Segre per Bellpuig, Tàrrrega i Agramunt.⁴ Es curiós observar que després de dos mil anys aquest límit continua separant l'Urgell de la Segarra. Però, crec, això no és una casualitat.

El límit sud és dels més antics i inequívocs. L'any 197 a. J.C. la península ibèrica és dividida en dues províncies, quedant el nostre país dins de la Citerior. August, l'any 14 a. J.C., millora aquesta divisió, subdividint-la en "convents jurídics". Josep Iglésies ens descriu així el nostre: "...la serra de la Llena que ja feia de confi entre cossetans i lacetans, continuava, en el període romà, fent el servei de límit entre els dos convents de Tarraco i Cèsar Augusta"; com a proïongació d'aquest límit hi podem afegir la serra del Tallat.⁵

Segons Carreres Candi, l'historiador Hüber posa dins del convent cèsar-augustà bona part del país dels ilergetes, la qual cosa accentua encara més els límits del que un dia serà l'Urgell, de la ja existent Segarra.⁶

Per l'oest, la Segarra limitava amb el "Municipium Iessonensis" (Guissona) ja dins el territori lacetà, que, amb Agramunt, dins el territori ilergeta, segons Duran i Sanpere, formarien temps a venir la petita comarca de la Ribera del Sió.⁷

El límit nord ens és definit per la baixa densitat de poblament, fins a l'extrem d'una zona on gairebé no n'hi ha cap, degut possiblement al ferèstec terreny; són les serralades de Pinós i Castelltallat.

La Segarra, a l'est, si és que tenia límits, pràcticament no els considerarem ja que, essent membres de la mateixa tribu, la dels lacetans, hem de creure que les relacions mútues deurién ser prou bones per eliminar qualsevol motiu de separació.

L'extrem sud-est quedava tancat pel petit nucli muntanyós format per les esquerpes serres de Queralt i Miralles.

L'ALTA I LA BAIXA SEGARRA

Esser de l'alta o de la baixa Segarra, és una qüestió que no ha preocupat mai gaire els habitants d'aquesta comarca, excepció feta de la vila de Sta. Coloma de Queralt i els pobles de la seva rodalia, que es consideren des de sempre de la baixa Segarra.

Encara que no hi ha fites que ho marquin, normalment són considerats de la baixa Segarra tots els pobles de la vall del riu Corb i

4. F. LARA PEINADO, *Lérida romana*. Pàg. 14. (Lleida, 1973).

5. JOSEP IGLÉSIES, *Geografia de Catalunya*. Vol. III, pàg. 687 (Barcelona, s. d.).

6. CARRERES CANDI, *Geografia General de Catalunya*. Vol. Catalunya, pàg. 814, (nota 110).

7. DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera*, pàg. 20. (Tàrrrega, 1972).

de la conca del Gaià, fins a tocar amb la conca de Barberà i les Garrigues.

Però no sempre ha estat d'aquesta manera. Segons la descripció feta per Domènec Costa i Bofarull dels límits de la comarca, inclosos dintre del bisbat de Solsona, ens demostra que en aquell temps la divisió era molt més diferent que ara.⁸ Es considerava alta Segarra des de la vila de Torà fins a la ciutat de Solsona; però la susdita vila de Torà i la de Llanera es considerarien de la baixa Segarra, en l'enquesta efectuada l'any 1.931.

En quant a la zona d'Igualada, mossèn Segura, en la seva Història de dita ciutat, diu: "*Igualada és població de la comarca de la Segarra, ni més ni menys que Sta. Coloma de Queralt*". Pel que deduïm, la considera baixa Segarra.⁹ Vist tot això, podem considerar que més que un problema d'altitud és un problema de latitud.

ELS COMALATS

Dins de la comarca de la Segarra, prop del seu límit amb la Conca de Barberà, hi ha una petita zona, composta per uns quants poblets, que d'antic gaudeix d'un nom molt particular, els Comalats. Així ens la descriu la Gran Enciclopèdia Catalana: "*Sector més meridional dels altiplans de la Segarra, entre la ribera de Cervera, al nord, i la ribera de Forès, al sud. Comprèn les altes valls del riu Corb i del Cercavins i correspon a un esquenall d'erosió, destacat de la clotada de la Conca per un rengle de turons menys precisos al vessant segarrenc. El domina el tossal de Comalats (869 m. alt.)*". També donà nom a una divisió administrativa dels Hospitalers: la comanda de Comalats.

El nom de Comalats està format pels mots de "coma" i "lat": segons el diccionari de la llengua catalana, el primer significa depressió més o menys planera entre dues muntanyes, i el segon equival a ample, extens o vast. Aquest segon mot, si li volem buscar un origen més antic, tal volta íber, consultant el diccionari de la llengua basca, el trobem escrit amb la grafia "latz", equivalent a aspre. Fóra molt equivocat donar-li aquest sentit de feréstec, a una zona on antigament hi predominaven els boscos sobre el cultiu?

L'adjectiu "lat" antigament el trobàvem acompanyant el nom dels pobles d'aquesta zona, però convertit al femení quan el nom del poble ho demanava, així trobàvem l'Ametlla Lada, Vallfogona Lada, Granyena Lada, la Guàrdia Lada (avui l'únic que el conserva, convertit en Guardiollada) i Montoliu Lat. També es trobava la Sala de Comalats, apellatiu també usat per Vallfogona de Riucorb.

8. DOMÈNEC COSTA I BOFARULL. *Memorias de la ciudad de Solsona y su Obispado*, pàg. 555. (Barcelona, 1959).

9. Article publicat a Sta. Coloma de Queralt per JOSEP CARRERES I PONT. (1973).

EL LÍMIT DEL RIU CORB

Des del temps de la reconquesta trobem establerta com a línia divisòria entre el bisbat de Vic i l'arquebisbat de Tarragona, d'una manera clara i precisa, la vall del riu Corb, des de Guimerà fins a Belianes. Posteriorment, des de l'any 1.593, també féu de divisòria entre l'arquebisbat de Tarragona i el nou bisbat de Solsona.

La vall superior del Corb, des de Guimerà fins al seu naixement, a Rauric, prop de Sta. Coloma de Queralt, fou aprofitada amb pocs canvis com a límit de totes les divisions administratives, des de la reconquesta fins avui. Però des de l'any 1.957 també fou aprofitada per a dividir nous límits eclesiàstics, quan, per motius d'ordre intern, el bisbat de Vic cedia les parròquies que quedaven dins de la província de Lleida al bisbat de Solsona, i les de la de Tarragona a l'arquebisbat d'aquella ciutat. D'aquesta manera, els límits dels tres bisbats, dins d'aquest punt de convergència de la comarca de la Segarra, són exactament els mateixos que els provincials.

SOBRENOMS DE VALLFOGONA

El sobrenom de Riucorb, referint-se a Vallfogona, s'ha trobat usat per primera vegada en una escriptura del 4 de novembre de l'any 1.643. Un quadern escrit amb grafia del segle XVII comença d'aquesta manera: "*Censals i renda que fan los particulars a l'Hospital de St. miquel de Vallfogona, dita de Corbell, Riucorb, ó alada.*"¹⁰

PRECEDENTS HISTÒRICS DE LA SEGARRA

La Segarra és una de les comarques més extenses i antigues de Catalunya. El seu nom el trobem escrit en una de les sis làpides, —cinc d'elles funeràries i una dedicada a l'emperador Maximià—, trobades a Prats del Rei, i col·locades actualment, quatre d'elles a l'atri de l'església de dita població. De les dues restants se'n desconeix llur situació.

Però les que més ens interessien i afecten són una de les funeràries (Fig. 1), i la dedicada a l'emperador, desapareguda, ja que ens situen, cronològicament, en un lloc i data, el "Municipium Sigarrensis"; la primera és del segle I d. J.C. i, la desapareguda, dels anys 286 al 305 d. J.C., època en què governa Maximià.¹¹

10. MR. RAMON CORBELLA. *Lo nostre poble. Aplec de notícies fahens pera l'història de Vallfogona.* (Barcelona, 1898).

11. PERE TAIXÉS FERRATER. *Catalunya paisatgística, històrica i monumental.* (Barcelona, 1973).

Segons l'esmentat autor la traducció de les dues làpides és la següent: la

No sabem exactament quan fou creat aquest municipi, però suposem que deuria ser cap al 75 d. J.C., quan fou decretada la reforma administrativa per Vespacià; és quan també foren creats els municipis d'Aeso i Iesso (Isona i Guissona), els dos dins de la Lecetània.¹²

El poblament de Sigarra el deurem suposar situat en el tossal de la Manresana, prop de Prats de Rei, on hi havia un poblat ibèric que el podríem relacionar amb la troballa de les làpides. Fins i tot alguns han volgut situar en aquest mateix lloc l'antiga ciutat d'Ascerris,¹³ una de les ciutats lacetanes anomenades per Claudi Ptolomeu. Es una altra hipòtesi; però, si fos així, per què el municipi romà no adopta aquest darrer nom per comptes del de Sigarra, com seria conegut? El que sí podem afirmar amb bastant certesa és que aquest municipi estava situat dins del territori lacetà.

I és un fet acceptat que els romans organitzaven llur estructura administrativa i burocràtica, als nous territoris conquerits, aprofitant les ciutats i grups tribals que trobaven establerts. El nostre país no fou una excepció.

LA VIA AURÈLIA

Tots sabem la importància que tenia per als romans la construcció d'importants vies ràpides de comunicació pel seu comerç i la seva organització político-social. Doncs bé, una d'aquestes vies, l'Aurèlia, Emili Morera ens la descriu així: "*Desde Tarragona partia una via, com artèria de la Via Maxima. Aquesta era anomenada, Via Aurèlia, i eixia de la mateixa plaça, en direcció a Lleida, Osca, Saragossa i Astorga. En el trajecte de Tarragona a Lleida tan sols existien les següents estacions:*

Tarragona

<i>a Septimum Decimum</i>	17 milles
<i>a Ad Novas</i>	13 "
<i>a Lleida</i>	18 "

Total ..... 48 milles

---

primera diu, "Cayo Vibio Latio dedica al seu pare Cayo Vibio Luperco, quatorvir del Municipi de Segarra", i la segona, avui desapareguda, "A l'Emperador Cèsar Marc Aureli Valeri Maximià, pius, actiu, august, pontífex màxim, revestit de la tribúncia potestat per tercera vegada, pare de la pàtria, procònsul; costea i dedica aquest monument al Consell de Segarra".

12. R.PITA MERCÈ, *Lérida paleocristiana*, pàg. 29. (Lleida, 1973).

13. Article publicat, per JOSEP M.ª RAZQUIN, al butlletí del *Centre Comarcal Lleidatà*, de Barcelona (1973).

Respecte de l'esmentat itinerari, tota la qüestió consisteix en averiguar ahont se trobaven les estacions anomenades *Septimum Decimum* i *Ad Novas*. Opina en Miquel Cortés, en son diccionari, fixant-se en les arrels etymològiques, que abdues estacions venien a escaure, respectivament, en la Selva del Camp i en Vilanova de Prades; més en E. Saavedra, sots fonaments més sòlids, posa dites estacions a Vilavert i Vinaixa. Segons lo parer d'aquest últim, per passar de la Conca de Barberà al Camp de Tarragona no hi ha més que tres colls, coneguts per lo coll de Cabra, lo de Lilla i lo de la Riba. Lo primer i lo segon no eren aprofitables a dit objecte, perquè encaminen la drecera cap a la riba del riu Gaià; mentre que l'últim, deuria resultar més factible per a penetrar de la una comarca a l'altra i així apareix que de Tarragona a Vilavert se compten exactament 17 milles; 13 més de Vilavert a Vinaixa i 18 exactes de Vinaixa a Lleida.¹⁴

DUPLICITAT D'AQUESTA VIA

Aquesta hipòtesi d'Emili Morera queda més afermada encara amb l'opinió de Pau Vila quan exposa el fet de les dobles Vies romanes i, més concretament, d'aquesta Via Aurèlia: "*Pel Francolí arribava a Tarraco la Via d'Ilerda; però també n'hi havia una altra, veritable camí de carena, que atravessava els planells limítrofes entre la Segarra i les Garrigues, les serres de Prades i, per Vilallonga i Constantí, entrava a la capital de la Tarragonense. Ambdues vies foren refetes pels àrabs per a comunicar amb Lleida i Saragossa, però amb més cura la de la part baixa.*"¹⁵

Hom ha localitzat en el full n.º 417, del mapa de l'Institut Geogràfic i Cadastral, un camí, anomenat camí ral de Lleida a Reus, la importància del qual és que fa de límit a tot el llarg del terme de la Pobla de Cérvoles amb el de Castellldans i Juncosa, pel que creiem deu ésser el camí de carena, anomenat per Pau Vila, que separa la Segarra de les Garrigues, o, si es vol, el país lacetà de l'ilergeta.

La descripció de la Via Aurèlia no té més importància, per a nosaltres, que la de suposar-la traçada sobre l'antic camí íber de Cosse a Iltirda, (primitius noms íbers de les ciutats de Tarraco i Ilerda), camí que sens dubte fou utilitzat, en part, per Anníbal en el seu pas per les nostres terres.

14. EMILI MORERA, *Geografia General de Catalunya*. Vol província de Tarragona, pàg. 213. (Barcelona, s. d.).

15. PAU VILA, *Resums de Geografia de Catalunya*. Vol. II, pàg. 75. (Barcelona, 1929).

LA MARCA DE LA SEGARRA

Poc deuria canviar la perspectiva comarcal de la Segarra en els deu primers segles de la nostra era, quan arribaren a aquestes terres noves cultures de les tribus nòrdiques. Seria un temps d'assentament i d'assimilació per ambdues parts interessades, els indígenes i les noves tribus. Hom podria afirmar a ulls clucs que aquesta entitat comarcal no canviaria gens en un miler d'anys quan, en plena reconquesta àrab, torna a sortir documentalment la nostra comarca, ara amb el nom lògic de "marca", com ens ho diu Ramon d'Abadal: "...el 1.015 es lliura per complet la marca de la Segarra al dit cavaller el levita Guillem. El document de concessió diu que el bisbe Borrell i els canonges donen a Guillem levita, fill del difunt noble Sisemund, una terra en part cultivada i en part inculta que tenien per donació dels comtes Ramon i Ermersinda. Era el comtat d'Ossona, als últims confins de les marques, a l'extrem del terme de Manresa, anomenat d'antic i aleshores Segarra i que conté tres puig: Calaf, Calafell i Ferrera. A ponent s'estenia fins a l'extremitat de la Vall de Gàver contra Espanya, però d'ací avant arribarà, ajudant Déu, a tot quant pugui prendre Guillem a honor de Sant Pere de Vic fins el confí dels límits de les gents profanes sarraïnes".¹⁶

DOCUMENT DE L'ANY 945 REFERENT A LA POBLACIÓ DE SEGARRA

Deixant les làpides romanes, el document més antic en el que consta el nom de Segarra donat a una població, és la donació de l'església de Sta. Maria de Prats de Rei, pel comte Sunyer i la seva muller Riquilda, als monjos de Sta. Cecília de Montserrat —1 d'agost del 945—. Diu el document "...in campo Segarrensis ipsas ecclesias nominantes B. Mariæ qui dicuntur de ipsos pratos, cum altaribus que ibidem sunt, cum villa antiqua et cum pratis, et cum viginti parealitates de terra erema cum monte...".

Sembla que hi havia més d'una església dedicada a la Mare de Déu en la vila de Prats. També pot ésser errada del copista.

Mossèn Segura, comentant el document, li sembla que fa referència a dues poblacions, la vila vella, que seria l'antiga Sigarra romana, i la nova o dels Prats, que s'hauria format al seu costat o ben a prop.¹⁷

16. RAMON D'ABADAL, *Dels visigots als catalans*. Vol. II, pàgs. 238-239.

17. PERE CATALÀ ROCA, *Els castells catalans*. Vol. V, pàg. 351. (Barcelona).
Notícia Històrica de la vila de Prats de Rei i de sa patrona La Mare de Déu del Portal, per lo Dr. ANTON VILA I SALA, Pvr.e (Manresa, 1900).

LAPIDES ROMANES DELS PRATS DE REI

C - V I B I O
 L V P E R C O
 I I I V I R
 M V N I C I P I
 S I G A R R E N S
 C - V I B I V S L A T R O
 F I L I V S
 Fig. 1

C - L I C I N I O
 C - F - G A L
 S I L O N E
 C - L I C I N I V S
 P A T E R N V S
 P A T R I - E X
 E S T A M E N T O
 Fig. 2

M A N S V E T O
 P A T R I
 C O R N E L
 C U P I I A
 E L
 Fig. 3

I V N I A E
 S E V E R I N A
 C V I B I V S L A T R O
 M A I R I
 Fig. 4

LA DIVISIÓ MEDIEVAL EN VEGUERIES

De les vegueries se'n parla ja en el regnat de Jaume I (1214-1276). A l'època d'Alfons II, consta que n'hi havia deu. Però, en concret i com a divisió territorial, no se'n sap res fins a l'any 1304, en què en un document de l'època, s'enumeren les diverses vegueries amb llurs delimitacions. Es tracta, doncs, de la primera divisió ben concreta i inequívoca del territori que ens ha arribat fins a nosaltres. Són divuit les vegueries que s'enumeren. D'aquest conjunt, i perquè ens són útils per al nostre estudi, en copiem la descripció d'algunes d'elles.¹⁸

VEGUERIA DE CERVERA I PRATS.— *"La vegueria de Cervera ab Prats parteix dins sa Mora el terme de Tayadell et passa per lo terme et vassen a Guimerà et hix a Valfogona et a Lorach et al terme de Conesa et Guimons a Queralt què compren et ix a Miralles que compren et a Tous que compren. E torna per Termens e passa entro sent Genís et Jorba et passa pel terme Dodena e hix al terme de Rubió et de Sa Massana que compren et a Castelar que compren e a Codol redon et per sa Lavinera et a coll de Corrego e passa per sa Molsosa e hix a Pinós què compren et passa per lo terme de Vaylmanya et per Rayner que si comprenen et passa per sa Tor e travessa entro súa a vall de Lort e compren Solsona et tot lo terme e puja entro al port de la Bugassa et passa dellà per la muntanya entro el port Duliana et compren Loberola et Salent et tots los altres lochs qui son el mig et*

18. CARRERES CANDI, *Geografia General de Catalunya*. Vol Catalunya, pàg. 943. (Aquesta descripció està en el volum, classe 1.ª, A 1 de l'Arx. de la Batllia del Reial Patrimoni).

travessa per Segre aquí avall et ix entro súa a Ponts et travessa tota la Ribera de Segre així com es la terra del bisbe Durgell et Sanahugia et Ribelles et travessa daqua avall per la Ribera entro sus al terme Dartesa. E compren Vliola et Puigvert et hix a Riudovelles et a sa Figuerosa e torna al terme dez Tayadell deius sa Corbells la intré al Riu”.

VEGUERIA DE TÀRREGA.— “La vegueria de Tàrrega combrença a sa Mora sobres Tayadell e passa per sa Cardosa e Cunil e ix al Coll Dagramunt e pel coll Dalmanar a vall e compren Almanara e tota la honor den R.A. e ix a Boch-senich e a Bellmunt entro al terme de Montgay. E puys travessa entro a la Rapita et travessa tot Urgell e ix al palau Denglesola que compren e va entro aygues vives e passa daquiamunt e compren Sidamon et ix entro al terme Darbecha e compren Miralcamp e ix als Exaders compren sent Martí e va entro al riu da Nalech e va entro al riu de Ciutadella e va entro a Vallfogona e compren Guimerà e torna aquí enlà per la serra entro dejús sa Mora al terme de Tayadell”.

VEGUERIA DE MONTBLANC.— “La vegueria de Muntblanc combrença al estret de sa Riba sobre Picamoxons e passa sobre Fons caldes e ix al terme de sancta Maria des pla e compren dins aquest terme Miramar e Figuerola. E ix al pont Darmentera e puja entro sancta Perpetua e va entro al terme de Guiamons et de Queralt e compren Cabra et Conesa e tot lo Batllú de sa Reyal e ix a travessa el terme de Lorach e al terme de vall Fagona. E puys ix e travessa entro al terme de Guimerà. E per la Riera aquí avall entro e Ciutadella que compren e ix entro Beliana e a Maldà que compren e va entro al terme Darbecha e entro sus al sol de la Coma de Vinaixa e travessa entro al peu de la muntanya e per lo secost de la muntanya de Prades bax e puja sobre Poblet e la vall de Ladrons e ix al estret de la Riba”.

VEGUERIA DE BAGES.— “...e passa entro sobre Cardona que compren e ix al terme de Pinós e a sa Molsosa e compren Boxados e Castell-tayat e ix al coll de Corrego e a codol Redon e sobre Castellar e sobre Massana entro al terme de Rubió e ix per la muntanya entro a sa Guardia e tota la Muntanya de Muntserrat entro lains en Lobregat e compren Castellfullit e Munistol”.

VEGUERIA DE VILAFRANCA.— “...e pujasen per Gayà a munt entro sus a Vilaredona e sanctes Creus e al Pont Darmentera e puys travessa en lo terme de Queralt e per la serra passa entro al terme de Tous e compren Montbuy dins aquest terme e passa per los termes que compren e per Jorba e per la serra sobre Aguylada e compren Jorba et Odena e Castellauli entro a Sa Guardia e passa per la roca de Muntserrat...”.

No cal dir que l'extensió territorial de les vegueries, i més concretament d'aquestes que més ens afecten, era totalment desproporcionada entre elles. Però també és cert que en el transcurs del temps hi hagueren nombrosos retocs, alguns d'ells bastant notoris, en l'estructuració d'aquestes demarcacions territorials; algunes desaparegueren, però també se n'hi afegiren altres de noves. Tanmateix algunes que quedaren foren encara subdividides en circumscripcions menors anomenades sots-vegueries. Fins i tot per aquestes subdivisions no hi hagué cap criteri de proporcionalitat d'espai territorial.

Les vegueries nasqueren a mesura que els comtats de la Reconquesta s'anaven agregant al de Barcelona, per tal que l'autoritat del Comte fos representada per tot el territori de la seva sobirania i que aquesta, a molts indrets, xocava amb els interessos dels senyorius feudals. D'ací ve que les demarcacions dels veguers forçosament haguessin de resultar irregulars, territorialment considerades, molt sovint d'una gran incongruència i, segons les oscil·lacions d'interessos feudals, bastant fluctuants.¹⁹

Seguint l'estructuració esmentada de l'any 1304, amb divuit vegueries, segons Carreres Candi, el 1513, a més d'aquestes divuit, hi hauria onze sots-vegueries, hem pogut localitzar els pobles segarrencs inclosos en cada una de les vegueries. Ens ha estat possible fer un mapa, no massa exacte, amb algunes dificultats de localització d'alguns llocs habitats en aquella època, citats com a punts de referència, i avui completament desconeguts o agregats a altres municipis. Malgrat tot hem arribat a la conclusió que, primitivament, la Segarra estava inclosa, en sa major part, dins la vegueria de Cervera, però amb alguns pobles a les de Tàrraga, Lleida, Montblanc i Vilafranca.

Josep Aparici, en començar el segle XVIII, ens deixa una relació de fogatges (1708) i un mapa de Catalunya (1720), on hi trobem indicades les vegueries i sots-vegueries, —quinze de les primeres i vuit de les segones—. En aquesta època la institució de les vegueries portava ja prop de les cinc centúries i havien esdevingut més inconnexes que mai. Les funcions governativo-judicials del veguer, i el fet que la seva demarcació fos per a la recaptació fiscal, no feia pas necessari que les vegueries fossin establertes segons l'estructura territorial del país. Aquest fogatge d'Aparici és més explícit i ens ha permès reconstruir fidelment, amb tot detall, el gran mosaic de demarcacions del que en aquell temps era la Segarra. En ella hi convergien les vegueries de Cervera, Agramunt, Tàrraga, Lleida, Montblanc i les sots-vegueries dels Prats de Rei i Igualada.

---

19. *La Divisió Territorial de Catalunya*. (Barcelona, 1937).

El 16 de gener de 1716, dos anys després d'haver anul·lat totes les lleis i privilegis del Principat, el rei Felip v dicta unes disposicions que passaren a la història amb el nom de "Decret de Nova Planta". Una d'elles fou la divisió de Catalunya en unes demarcacions, bastant pròximes a les de les antigues vegueries.

Més que una nova divisió era un agrupament, ja que les quinze vegueries i les vuit sots-vegueries quedaren reduïdes a dotze, ara, corregiments i un districte, el de la Vall d'Aran. I l'any 1719 el marquès de Castel Rodrigo, governador i capità general de Catalunya, va publicar l'edicte on concretava les divisions, confins i relacions de tots els pobles que formaven els nous corregiments.

En aquesta nova distribució del país, tampoc no queda gaire beneficiada la unitat territorial de la Segarra, tot i que els pobles segarrencs estaven inclosos en menys divisions territorials que en l'època de les vegueries, ja que solament els corregiments de Cervera, Lleida, Tarragona i Vilafranca tenien autoritat jurisdiccional sobre ella.

Aquest repartiment el treiem de les "Estadístiques de Població de Catalunya el primer Vicenni del Segle XVIII", de Josep Iglésies.²⁰

CENS DE 1719.— *En la Nueva Planta que S.M. mandó poner en ejecución en la Provincia de Cataluña a 16 de Enero del año 1716, manda se dividiese la Provincia con 12 corregimientos, desde el artículo 32 inclusive hasta el artículo 42 inclusive, que son los que siguen, Barcelona, Mataró, Gerona, Vic, Puigcerdá, Tremp, Pallars, Lérida, Tortosa, Tarragona, Vilafranca del Penedés, Cervera, Manresa y la Vall de Arán, que la gobierna por si sola el Gobernador de Castell Lleó. En cuyos 12 Corregimientos van incluidos todos los Vegueríos y sosvegueríos, con que antes se gobernaba la Provincia de Catalunya*²¹

CORREGIMIENTO DE LÉRIDA.— *En el Artículo 37 manda S.M. que el Corregimiento de Lérida, comprenda el Veguerío de Lérida, el de Balaguer y el de Tárrega, habiendo de residir su Corregidor en la Ciudad de Lérida con un Teniente, otro en la de Balaguer y otro en la de Tárrega.*

*A este Corregimiento se le ha añadido la Baylia de Llimiana, que antes era del Partido de la Conca de Tremp.*²²

CORREGIMIENTO DE TARRAGONA.— *En el Artículo 39 manda S.M. que el Corregimiento de Tarragona, comprenda los Vegueríos de Ta-*

20. JOSEP IGLÉSIES, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*. (Barcelona, 1974).

21. *Ib.*, pàg. 645.

22. *Ib.*, pàg. 871.

rrogonia y el de Montblanc y que el Corregidor resida en Tarragona con un Teniente y otro resida en Montblanc. A este Corregimiento le han quitado Salmella y Pont de Armentera, y le han añadido al de Vilafranca mas al mismo tiempo le han añadido los lugares siguientes, que tocaban al Corregimiento de Vilafranca, Altafulla, La Torredenbarra, Clará, Crexell, Calafell, Cunit, Segur, Cubellas, Rocacrespa, Gallifa, Vilanova y la Geltrú, como asi mismo los siguientes que tocaban al Corregimiento de Cervera, Belprat y Queralt, también los masos de Mora que tocaban al Corregimiento de Tortosa y los lugares de St. Magí y Miralles, que tocaban al Corregimiento de Vilafranca.²³

CORREGIMIENTO DE VILAFRANCA.— En el Artículo 40 manda S.M. que el Corregimiento de Vilafranca del Penedès comprenda el Veguerío de Vilafranca del Penedès, con el sosveguerío de Igualada, que su Corregidor resida en Vilafranca con el Teniente y otro Teniente en Igualada.

A este Corregimiento le han quitado muchos pueblos y los han añadido a Tarragona, como son los siguientes: Altafulla, La Nau, La Torredenbarra, Clará, Bará, Crexell, Calafell, Cunit, Segur, Cubellas, Rocacrespa, Gallifa, Vilanova y la Geltrú, Castell de Queralt, Bellprat, Sant Magí y Miralles, y al Corregimiento de Barcelona, Ebrera, y le han quitado a éste Salmella y Pont de Armentera, que eran del Corregimiento de Tarragona.²⁴

CORREGIMIENTO DE CERVERA.— En el Artículo 41 manda S.M. que el Corregimiento de Cervera, comprenda el Veguerío de Cervera, el Agramunt, el sosveguerío de Prats de Rey, habiendo de residir el Corregidor en Cervera con un Teniente y otro en Agramunt.

A este Corregimiento no se le ha añadido, ni quitado.²⁵

CORREGIMIENTO DE MANRESA.— En el Artículo 42 manda S.M. que el Corregimiento de Manresa se componga del Veguerío de Manresa, sosveguerío de Berga, Llusanés, Moyá y Moyanés, habiendo de residir el Corregidor en Manresa, con un Teniente y otro en Berga.

A este Corregimiento no se le ha quitado ni añadido lugar alguno.²⁶

ELS LÍMITS ECLESIASTICS

Hom creu que els límits dels bisbats encaixen, amb més o menys exactitud, amb les delimitacions de les antigues tribus ibèriques que

23. JOSEP IGLÉSIES, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, pàg. 656. (Barcelona, 1974).

24. *Ib.*, pàg. 990.

25. *Ib.*, pàg. 922.

26. *Ib.*, pàg. 840.

habitaven el nostre país. Així ho confirma R. d'Abadal: "...No és possible de precisar quan s'hagués solidat un lligam polític comarcal... Aquestes (les comarques) anirien formant-se a partir del mil·lenni anterior a J.C., i ho farien al volt dels poblats o nuclis més importants de cada comarca o grup de comarques naturals veïnes. Quan els romans arriben, així s'ho troben, en vies de formació, i són ells els qui acaben de concretar-ho i afinar-ho. Amb el seu règim municipal de ciutat i suburbi, els resultats d'aquesta concreció es continuaran més o menys alterats fins a nosaltres a través especialment de la demarcació diocesana, que és, de les administratives, la més tradicionalment conservadora."²⁷

Es possible que això fos bastant exacte durant els primers segles del cristianisme. Però durant la reconquesta aquests límits varen variar bastant, ja que bisbat era sinònim de comtat, i els comtes eren els qui decidien el ritme i els límits de la reconquesta. Amb tot, les seus episcopals no van variar de lloc, si bé algunes tornaren al lloc d'origen —posem el cas de Roda d'Isàbena que torna a Lleida—, el que sí canvià foren les extensions de territori a elles confiades. Continuem llegint Abadal, en aquest punt: "...El bisbat de Vic també s'estengué, no sabem quan ni com, sobre una ampla regió que jo hauria dit antigament centrada a Manresa. No podria assegurar si Manresa fou mai un bisbat fallat, com fou després un comtat fallat, un bisbat que no arribà a tenir bisbe, per la meua impressió és que Manresa fou el centre urbà del poble pre-romà, el lacetà, que avui es troba partit entre les diòcesis de Solsona i Vic"²⁸

Pel que es pot deduir, ja en aquells temps la Lacetània era una zona mal delimitada. No obstant, passats uns segles, l'extensió territorial existia i la necessitat d'atendre els fidels s'imposava. Degut a la manca de possibilitats per part dels bisbats de Vic i de la Seu d'Urgell, d'atendre degudament l'administració eclesiàstica d'aquella extensa i mal comunicada zona, fou erigit el nou bisbat de Solsona l'any 1593.

I, d'aquest nou bisbat, podem dir com a nota curiosa que, d'una manera molt aproximada, el límit divisor i entre la Segarra i la Ribera de Sió és el mateix que el del bisbat de la Seu d'Urgell i Solsona.

Amb tot, aquesta nova divisió territorial, no deixa de posar més confusió en aquests imprecisos límits de la Segarra. Ara són els bisbats de Vic, Solsona, La Seu i l'arquebisbat de Tarragona els que es reparteixen el servei religiós d'una sola comarca, tot i que és el bisbat de Solsona que administra, eclesiàsticament, la major part d'ella.

Deixem a la ploma del gran historiador d'aquest darrer bisbat, Mn. Domènec Costa i Bofarull, que ens faci la descripció de la Segarra, extreta del seu estudi: "*Todo el territorio del obispado puede considerarse repartido en tres clases, esto es: en montuoso, llano y me-*

27. RAMON D'ABADAL, *Precedents antics a la història de Catalunya*, pàg. 98. (Barcelona, 1967).

28. *Ib.*, pàg. 100.

dio... Lo que se comprende desde Solsona hasta Tárrega, es el territorio medio o la Segarra... La parte del territorio del obispado que sigue desde los montes hasta encontrar Tárrega, país medio entre lo montañoso y llano, se divide en dos clases. Desde la misma villa de Tárrega hasta las de Biosca, Torá y Castellfullit, se dice propiamente Segarra, de la antigua Ascerris, de la que se declinó Sacerris y Segarra, cuya capital es hoy Cervera según Flórez.²⁹

Desde dichas villas hasta Solsona se denomina Segarra alta, cuyo territorio y el que hay desde Solsona hasta encontrar la cordillera de las Pirineos bajos es por lo general quebrado y tiene mucha afinidad con la Montaña, pero más delicioso y templado, y se hallan trechos de terreno bastante llanos y fértiles,... Los caminos de esta parte del territorio también son de tragín, y ninguno de ruedas".³⁰

DIVISIÓ PROVINCIAL

El 30 de novembre de 1833, amb la signatura del ministre Francisco Javier de Burgos, es publicava el Decret amb què Espanya es dividiria en les actuals províncies.

Catalunya quedà dividida en les quatre, els límits i disposició de les quals s'han mantingut fins ara, subdividides en 32 partits judicials que, més endavant, augmentaren a 36. De fet, aquestes subdivisions, tant per llur extensió com per certes coincidències, s'acostaven d'un bon tros al concepte popular de la comarca; i en la majoria de casos el cap de partit era el centre comarcal.

Però la inconnexió provincial —ja que totes depenen de Madrid directament— dificulta sovint la interrelació entre les comarques i, en alguns casos, les parteix fins i tot. Aquest és el nostre cas. La Segarra seria repartida entre les províncies de Lleida, Tarragona i Barcelona i els partits judicials de Cervera, Les Borges Blanques, Montblanc, Igualada i Solsona.

Tot i aquestes dificultats, si comparem un mapa de la divisió provincial amb un de la divisió efectuada per la Generalitat de Catalunya, veurem com els límits provincials, en aquest sector de la Segarra, es van sobreposant exactament damunt els límits dels petits centres mercaders en tota la seva extensió; fins i tot hi coincideixen alguns límits de partit judicial. Tot i haver transcorregut un segle entre ambdues divisions, podem veure com per a dur-les a terme es valgueren sempre de la mateixa unitat bàsica, EL CENTRE DE MERCAT TRADICIONAL, condicionat, però, per la xarxa de camins i carreteres. Un exemple que ho confirma el tenim en el poble de Vallfogona de Riucorb; en la divisió provincial fou inclòs en la de Tarragona, perquè els seus habitants anaven a mercat a Sta. Coloma

29. *España Sagrada*. Tomo 24, p. 2, fol 24, y Marca Lib. 2, cap. 23, n. 13.

30. DOMÈNEC COSTA I BOFARULL, *Memoria de la ciudad de Solsona y su Obispado*, pàg. 556. (Barcelona, 1959).

de Queralt, però en la nova i darrera divisió passa a la Regió VIII (Lleida), per haver canviat el lloc de concurrència a Tàrraga. Aquest canvi s'explica en haver-se construït la carretera d'Artesa de Segre a Montblanc, que li facilitava un mercat més pròxim i més important que l'anterior.

L'ACTUAL DIVISIÓ TERRITORIAL DE CATALUNYA

Amb un decret del Govern de la Generalitat, del 27 d'agost del 1936, s'instituïa la nova divisió del País en Regions i Comarques.³¹

La necessitat d'una divisió territorial, basada en les comarques, s'imposà als homes de govern tantost el règim republicà fou consolidat i la planificació del govern autònom de Catalunya anava fent via. Calia preparar el projecte d'una nova estructuració del país que respongués a les realitats de la terra, a fi que, un cop aprovat l'Estatut d'autonomia, pogués donar-se l'estructuració demarcacional més adient a les seves necessitats i conveniències. Així s'originà la idea de crear una Ponència que preparés el projecte.

La Ponència arribà a l'acord que voler fer una delimitació comarcal de caràcter netament geogràfica era una tasca delicada, difícil i, potser, innecessària. El que calia, però, era establir una divisió ajustada a les necessitats de l'època i apropiada al govern i a l'administració del país. Hom tractaria, fins on fos possible, que el pla es basés en les comarques naturals, històriques o econòmiques, sense anar, però, a una precisió comarcal, la qual cosa hauria estat una tasca científica de llarg estudi, més pròpia d'una acadèmia, i que possiblement no hauria tingut una utilitat pràctica. A fi d'evitar confusions, s'acordà de no fer ús del nom de "comarca" com a unitat divisional i admetre, amb caràcter interí, el de "demarcació" per indicar les zones en què podria ésser dividida Catalunya.

Com a punt base per a iniciar els estudis foren establertes les gradacions següents:

- 1.— Documentar-se sobre el concepte popular de les comarques.
- 2.— Fixar les zones d'influència de mercats per a concretar unes demarcacions econòmiques.
- 3.— Fer una crítica dels partits judicials, en relació amb fets econòmics i socials.

D'acord amb aquest pla de treball, el mes de novembre del 1931, fou adreçat un qüestionari ben senzill a tots els ajuntaments de Catalunya. I, mentre aquesta informació era tramesa i es responia, les subcomissions iniciaren l'estudi crític dels partits judicials.

---

31. *La Divisió Territorial de Catalunya*. Extractat de pàgs. vàries. (Barcelona, 1937).

En els resultats aconseguits amb l'enquesta hom reconeixia que, excepció feta d'algunes deformacions produïdes per l'estructuració provincial, com que la majoria dels caps de partit eren llocs de mercat tradicional i, per tant, centres comarcals, les demarcacions judicials no resultaven pas del tot desencertades, sobretot si s'hi poden fer algunes esmenes de detall. Dites respostes serviren per a confeccionar dos mapes: un de les comarques, amb localització comarcal dels municipis, i un altre de confluència de mercats, segons la manifestació dels ajuntaments.

Si bé el mapa de comarques, segons l'enquesta, no podia ésser una base de treball per a la Ponència, en canvi la representació gràfica dels mercats i llur rogalia en fou un bon suport. La Ponència ho manifesta amb aquestes paraules: *"...les ciutats i viles mercaderes dibuixaven, en certa manera, amb llur radi d'atracció, territoris dintre dels quals els pobles es trobaven lligats entre ells, no sols per una certa facilitat de comunicacions, sinó, també, per un sentit de relacions mercantils, tradicionals algunes i establertes de molts anys les altres. Ultra això, hom podia observar que moltes de les viles i ciutats amb mercat eren així mateix caps de partit judicial"*. Amb aquests elements territorials, i l'ús de les denominacions populars de les comarques en tant que fos possible, la Ponència, el mes d'abril del 1932, esbossà, en principi, un avantprojecte de divisió en el qual figuraven vint-i-vuit demarcacions, xifra que representava una reducció davant dels trenta-sis partits judicials existents.

Aquest projecte, dit de "demarcacions", fou aprovat després d'una sessió, feixuga i laboriosa, començada el 13 de setembre i acabada el dia següent... Hom s'adonà aviat de la seva artificiositat, produïda pel fet de voler defugir les comarques, que, malgrat llur imprecisió, constitueixen una realitat viva. El fet que poguessin ésser més nombroses que les demarcacions proposades, la qual cosa podia obligar a un repartiment desproporcionat d'organismes oficials, podia evitar-se amb acoblaments de comarques, constituint supercomarques, de les que ja se n'havia parlat entre els ponents i a la premsa.

Hom copsà tot seguit els avantatges que el nou projecte podia tenir per a solucionar els casos difícils que se'ns havien presentat com per a oferir al Govern de la Generalitat i al Parlament dues solucions diferents per a la nova estructuració de Catalunya.

Com que el treball lent i constant de la Ponència l'havia ben capacitada per als problemes de la divisió territorial, això féu que tan bon punt va ésser convinguda la conveniència de formular un altre projecte a base de la nova orientació, hom posà mans a l'obra, i, en acabar la sessió de la matinada del dia 14 de setembre, el segon projecte de la divisió territorial quedà esbossat, tan satisfactòriament per a tots que foren retirats els vots particulars presentats en el projecte de demarcacions, per considerar-los innecessaris, ja que el nou projecte resolvia les qüestions plantejades. Amb aquest darrer projecte, elaborat com a base d'estudis, Catalunya quedava dividida en on-

ze supercomarques i trenta-nou comarques; però aquest projecte encara fou més afinat en dues altres sessions reduint el nombre de comarques i supercomarques.

El dia 12 d'octubre, en sessió presidida pel Conseller de Governació, Josep Tarradellas, era aprovat el nou projecte pel qual el territori de la Generalitat quedava dividit en trenta-vuit comarques, aplegades en nou agrupaments que foren anomenats "vegueries", denominació catalanesca que havia perdurat prop de sis segles en el llenguatge corrent. Posteriorment, abans de la seva aprovació definitiva, el nom de vegueries fou canviat pel de Regions.

COMENTARIS A LA DIVISIÓ VIGENT

Com hem pogut observar, la divisió de la Generalitat està feta a base de l'agrupament d'uns quants centres mercaders per a formar una comarca, i unes quantes comarques que formen una Regió. Administrativament, aquesta divisió podríem dir que era quasi perfecta en aquells temps. Avui, degut als nous mitjans de comunicació, queda desfassada en alguns aspectes; en altres, però, encara hi ha plena vigència.

En canvi, històricament, la comarca de la Segarra tornà a quedar totalment fraccionada, ja que té terres repartides entre les noves comarques d'Urgell, Les Garrigues, Conca de Barberà, Anoia i Solsonès.

RELACIÓ DELS MUNICIPIS INSCRITS A LA NOVA COMARCA DE LA SEGARRA ³²

L'Aranyó	Les Oluges
Biosca	Les Pallargues
Cervera	Portell
Estaràs	La Prenyanosa
Florejacs	Sanaüja
Freixenet de Segarra	Sant Antolí i Vilanova
Granyanella	Sant Guim de la Plana
Granyena de Segarra	Sant Pere dels Arquells
Guissona	Talavera
Ivorra	Tarroja de Segarra
La Manresana	Torà de Riubregós
Massoteres	Torrefeta
Montoliu de Segarra	Vallfogona de Riucorb

Posteriorment la Manresana i Portell s'uniren, formant el nou municipi de Sant Ramon de Portell.

32. *La Divisió Territorial de Catalunya*. Extractat de pàgs. vàries. (Barcelona, 1937).